

УДК 316. 442

Є. В. Сірий, д. соціол. н., професор

**ВИБУДОВА ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ:
ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ**

Анотація. Вивчення соціальної напруженості, як складного нелінійного явища, з причин мінливості та динамічності соціального світу, виявляє безліч її прямих та латентних, причинних та функціональних компонентів. Ці компоненти проектують спроможність повноти її пізнання, відкриття нових сторін, характеристик, компонентів її механізмів, котрі проявляються при багатьох обставин. В статті висвітлюються основні положення стосовно структурно-функціональних компонентів соціальної напруженості, її чинники, прояви, рівні та інше, які гіпотетично складають її структурно-концептуальну модель.

Ключові слова: соціальна напруженість; концептуальні засади; модель; рівні.

Е. В. Сирый, д. социол. н., профессор

**ПОСТРОЕНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ:
ДИСКУССИОННЫЕ АСПЕКТЫ**

Аннотация. Изучение социальной напряженности, как сложного нелинейного явления, по причине изменчивости и динамичности социального мира, обнаруживает множество ее прямых и латентных, причинных и функциональных компонентов. Эти компоненты проектируют способность полноты ее познания, открытия новых сторон, характеристик, компонентов ее механизмов, которые проявляются при многих обстоятельствах. В статье освещаются основные положения по структурно-функциональным компонентам социальной напряженности, ее факторы, проявления, уровни и прочее, которые гипотетически составляют ее структурно-концептуальную модель.

Ключевые слова: социальная напряженность; концептуальные основы; модель; уровне.

E. V. Siryi, Doctor of Sociology,
Professor**BUILDING A COGNITIVE MODEL OF SOCIAL TENSION:
DISCUSSION ASPECTS**

Urgency of the research. The in-depth study of social tension and the updating of the methodology for its measurement requires the development of new conceptual developments in its sociological reflection.

Target setting. The lack of a structural-conceptual model of social tension complicates a clear systemic vision of its nature.

Actual scientific researches and issues analysis. Questions of the development of conceptual foundations of social tension were dealt with by such domestic researchers as: V. Nebozhenko (social tensions and conflicts in Ukrainian society), Y. Golovaha, N. Panina (readiness for social protest: dynamics, regional specialties and factors of formation), M. Mischenko, O. Balakireva (social tension in society: problems of detection and analysis), E. Klyuyenko (diagnostics and methodological principles of research of social tension in a transforming society), M. Slyusarevsky (social tension: theoretical model of necessary and sufficient indicators) and others.

Uninvestigated parts of general matters defining. An incomplete list of research practices points to their substantive variability and structure, in which the vector of research focuses on particular aspects of its measurement. Existing developments indicate that the system model of social tension is presented superficially.

The research objective. The research goal and tasks of developing an appropriate cognitive model are authentic.

The statement of basic materials. The study of social tension as an overcompliant nonlinear phenomenon, due to the variability and dynamism of the social world, reveals a set of its direct and

latent, causal and functional components. These components project the ability to complete its knowledge, discover new parties, characteristics, components of its mechanisms, which are manifested in many circumstances.

Conclusions. *Social tension is a multilevel phenomenon, which is considered from the point of view of the system approach, however, the principles of its comprehension are integrated with the socio-psychological level.*

Keywords: *social tension; conceptual foundations; model; level.*

DOI: 10.25140/2412-1185-2018-1(11)-95-103

Актуальність теми дослідження. Сценарій взаємодії об'єктивних чинників і умов соціальної напруженості, та «сит» їх індивідуального сприйняття в діях суб'єктів завжди є різними, що ускладнює можливості передбачення цього складного, багатовимірного явища та його наслідків. Її вивчення потребує системного бачення та ситуаційного підходу. Незважаючи на наявність значного числа праць, присвячених соціальній напруженості слід зазначити їх недостатність в аспекті питань концептуалізації як індикатора девіантної поведінки суспільства і вимагає розробки своєї методології і методів дослідження.

Постановка проблеми. Необхідність глибокого, всебічного її вивчення і конструювання науково обґрунтованих методик її фіксації і вимірювання актуалізує, перш за все, системне бачення та конструювання її концептуальної пізнавальної моделі. Значимість постановки і вирішення даної проблеми обумовлена необхідністю розвитку фундаментального знання у відповідній галузі соціологічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання концептуалізації та виміру соціальної напруженості тією чи іншою мірою відображена у фундаментальних та прикладних дослідженнях: Є. Головахи, Н. Паніної (соціальне самопочуття, готовність до соціального протесту: динаміка, чинники формування), М. Слюсаревського (соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників), М. Міщенко (соціальна напруженість у суспільстві: проблеми виявлення та аналізу), Е. Ключенко (діагностика та методологічні засади дослідження соціальної напруженості в суспільстві, що трансформується), В. Небоженко (соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві, І. Бекешкіної (протестні настрої помаранчевої революції), Л. Бевзенко (помаранчева революція як соціальна біфуркація), В. Перебенесюк (соціальні конфлікти і молодь) та інших.

Неповний перелік дослідницьких практик, кожна з яких, по-своєму достойна уваги та певного використання відповідного дослідницького досвіду, виходячи із поставлених дослідницьких завдань, вказує на їх предметну різноплановість та структурність.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Соціальна напруженість як явище носить розмитий характер, як в плані об'єкта, так і предмета дослідження, і вимагає відповідної структуризації та системізації. Експлікація базового поняття «соціальна напруженість» є ще слабкою; відчувається відсутність обґрунтованих теоретичних моделей даного явища, що загалом визначає слабкість розроблення методологічних підходів до вимірювання напруженості, побудови та використання строкатої методичної бази.

Постановка завдання. В загальній науковій проблематиці вибудови концептуальних засад та розробка методики аналізу соціальної напруженості **наукову проблему** становить відсутність її пізнавальної структурно-концептуальної моделі, котра б відображала б онтологічні засади, визначала чіткість системного бачення, стратегію, логіку її дослідження. Тому автентично впливає дослідницька мета та завдання у звуженні цієї прогалини.

Викладення основного матеріалу. Соціальна напруженість відноситься до такого роду явищ, котре, на перший погляд, надихаючи своєю буденністю, здається, доволі не складним в усвідомленні та науковому освоєнні. Однак, навіть поверхневий аналіз цього явища чітко виявляє поліаспектність її чинників та полісценарність механізму її функціонування та переростання у соціальний конфлікт чи соціальну кризу. З чого слід акцентуватися на «нелінійності» пізнання соціальної напруженості. Вона виступає як психологічний фон, що супроводжує розвиток негативних соціальних процесів в соціумі: від тих, котрі «пригальмовують» його розвиток, до тих, котрі раптово і непередбачувано його видозмінюють. В ньому виражаються загальні передумови і локальні причини, які діють в кожному конкретному поєднанні обставин, місця і часу.

Динамізм зовнішніх суспільних змін супроводжується і неоднозначним процесом індивідуалізації і диверсифікації ситуацій і стилів життя. Тому соціальну напруженість слід віднести до такого типу явищ, котре не може розглядатися в лінійному причинно-наслідковому аспекті. Це - інтегральне поняття (на кшталт ризику, щастя), що характеризує інтегральність багатьох складових.

Практично у всіх її визначеннях відбивається її психологічна складова – співвідношення належного рівня задоволення домагань і реального становища справ. На сьогодні практично всі дослідники, що займаються проблемою соціальної напруженості, сходяться в одному – це психологічний стан значних соціальних груп, можна сказати - групові емоції [1]. Зокрема соціологічні енциклопедичні словники інтерпретують її як «емоційний стан в групі або в суспільстві в цілому [2], що характеризується порушеною внутрішньою рівновагою, тривогою, неспокоєм, схвильованістю [3]. З цих положень ми далі будемо відштовхуватися в аргументації вибору і побудови її концептуального бачення. І варто почати дослідження на рівні «мікрокосму» - з дослідження психологічних мотивів, що спонукають до поведінкових змін на індивідуальному рівні.

Хоча соціологія і має справу з масовими формами поведінки, безперечно, витоки характеру поведінково-установочного комплексу багато в чому закладені на підсвідомому рівні - емоційний стан людей, що відрізняється загостренням внутрішніх суперечностей об'єктивного і суб'єктивного характеру (застосування пересічних методик у соціологічній та психологічній науках в предметних та фундаментальних дослідженнях є цілком нормальною звичною практикою). Так як рівень соціальної напруженості змінюється залежно від переваг, очікувань та існуючою реальністю, котрі є її внутрішніми детермінантами, то з цього ми робимо перший крок у розв'язці теоретико-методологічної проблеми дослідження: її розгляд в траєкторії від психологічної складової, до соціальної, від формату стану, установок, до змін у соціальній поведінці; від окремих фіксованих випадків до інтегрованого загального.

Спільним є акценти та нюанси визначення соціальної напруженості у зв'язці з дестабілізаційними процесами. Тут виявляється групова незадоволеність, що виникає в результаті великого розриву між рівнем очікування істотних позитивних змін в матеріально-статусному полі, і фактичному рівні реалізації цих очікувань. Однак, дестабілізаційність нами визнається не тільки як активна дієва протестно-конфліктна система, але і як пасивний протест у формі абсентеїзму, пасивної девіації, ігнорування та соціальної самоізоляції.

Незадоволеність соціальних потреб слід вважати необхідною, але не достатньою умовою зростання соціальної напруженості та виникнення соціального конфлікту. Як і емпіричні спостереження, так і здоровий глузд передбачають, що індивіди спроможні впродовж тривалого часу перебувати у напрузі, не вступаючи при цьому в конфлікт. Як свідчить історичний досвід, соціальні проблеми, якими б гострими вони не були, далеко не завжди стають підґрунтям для її кульмінаційного загострення та виникнення соціального конфлікту (тим більше такого, який представляв би загрозу стійкому існуванню соціальної системи). Тому, протестні акції це не єдиний, а один із сценаріїв протікання соціальної напруженості та її кульмінаційного вираження. Це різні форми так званого «мовчазного протесту» соціального відчуження, соціальної ізоляції. Адже сам протест структурно та інтегрально виявляється у таких формах та проявах поведінково-дієвої системи як: заперечення, неприйняття, незгода, незадоволення, супротив.

Однак, для окремої когорти людей зовнішні кризово-ситуаційні чинники не завжди призводять ні до активної протестності, ні до соціального відчуження, соціальної ізоляції, а до конструктивного пошуку виходу із неї, мобілізацією власних та наявних ресурсів, пошуком інших ресурсів для утримання власного належного рівня способу життя. Це своєрідний симбіоз кількох сценаріїв розвитку соціальної напруженості.

На підставі комплексного аналізу природи соціальної напруженості, в контексті її концептуальних положень, її потенційних чинників, умов, рівнів, проявів, у процесі дослідження була виявлена спроба розробки пізнавальної структурованої концептуальної модель-схеми соціальної напруженості (Рис. 1), у синтезі якої враховувалися роль та функціональності вищевказаних компонентів. Варто здійснити низку уточнень в системі різних проєкцій змістовних компонентів соціальної напруженості, та перейти до типологізації та класифікації її різних сторін, чинників та компонентів.

Як зовнішні фактори фахівцями виділяються [4; 5; 6; 7]: соціально-економічні, що дозволяють підтримувати певний рівень життя; суспільно-політичні та соціальні, які гарантують соціальну захищеність і свободу людини; ціннісні, соціально-психологічні, що створюють умови для само-

реалізації та ефективної міжособистісної й групової взаємодії та інші (екологічні, значно рідше в масовому аспекті, див. Рис. 1).

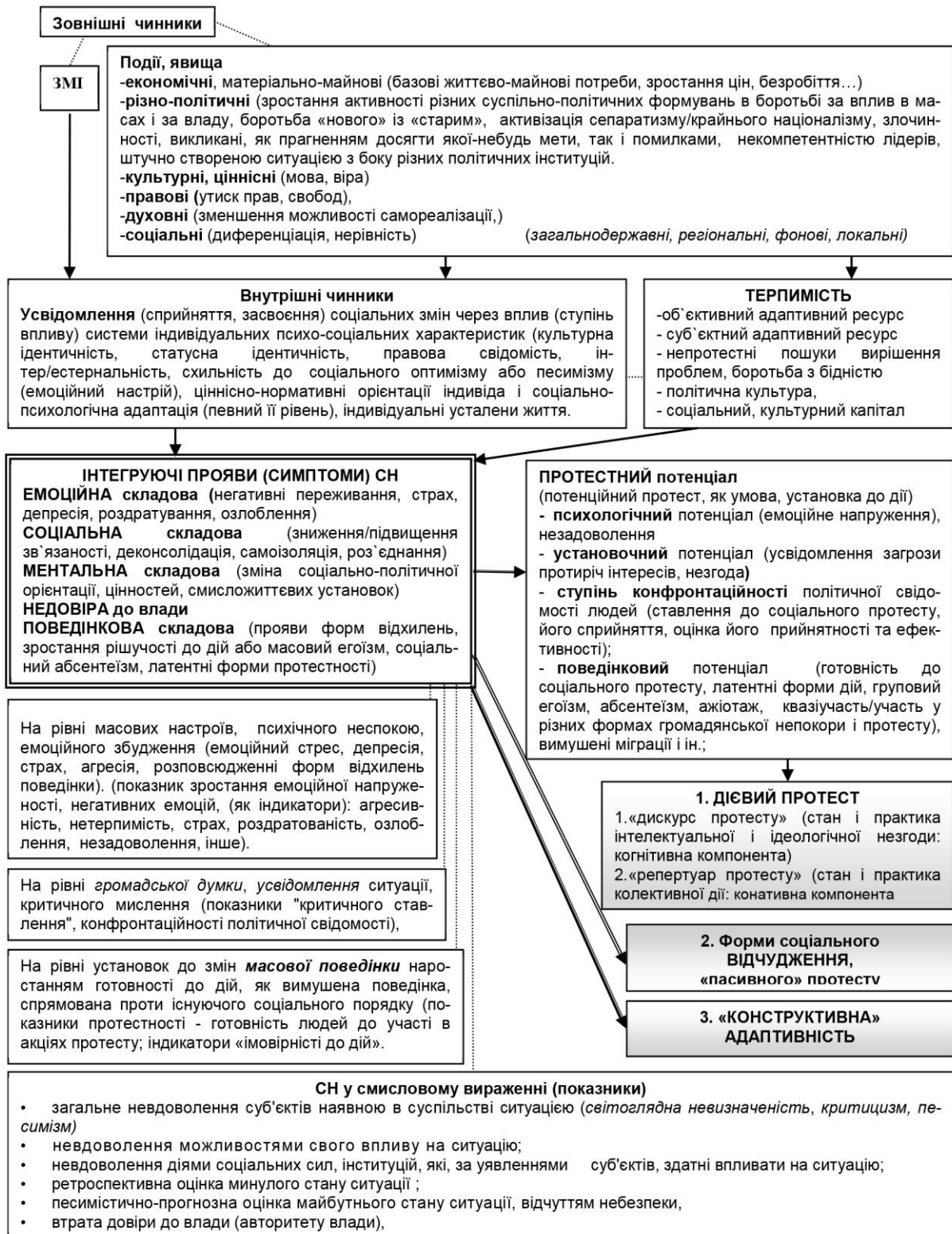

Рис. 1. Структурно-концептуальна схема соціальної напруженості

Джерело: складено автором

В основі внутрішніх факторів соціальної напруги лежать психофізіологічні та особистісні якості кожної людини. Тут йдеться про усталені щодо сприйняття людиною свого соціального середовища та зміни умов. До так званих внутрішніх, як показує дослідницький досвід відносять: усвідомлення (сприйняття, засвоєння) соціальних змін через вплив (ступінь впливу) системи індивідуальних психосоціальних характеристик (культурна ідентичність, статусна ідентичність, правова свідомість, інтер/естернальність, схильність до соціального оптимізму або песимізму (емоційний настрій), ціннісно-нормативні орієнтації індивіда і соціально-психологічна адаптація (певний її рівень), соціальна терпимість та її компоненти (соціальні та економічні ресурси, соціальний капітал, стресостійкість тощо). Поширеним індикатором у подібних вимірах стоїть залучення до аналізу характеристик інтер/екстернальності індивіда. Психологічний аспект напруженості створює внутрішні передумови і визначає здатність індивіда (групи) у зростанні напруженості і протестності, відчуження, соціальної ізоляції, соціального нігілізму. Саме психологічний аспект є центральним, таким, що визначає структуру прихованої напруженості. Це стосується як формування відкритих активних протестів, так і латентних пасивних його форм, на кшталт соціальної відчуженості, соціальної ізоляції, соціального нігілізму, абсентеїзму тощо.

Соціальна напруженість виникає і за обставин того, коли більшість людей відчуває неможливість задовольнити власні життєво важливі (актуалізуючі) потреби, умови життєдіяльності, що насправді становлять загрозу їх реалізації, цілей соціальних суб'єктів, і їхньому існуванню. Іншими словами, йдеться про антагоністичну чи навіть конфліктну ситуацію, що відбивається в психології населення. В цьому аспекті велике значення має усвідомлення та формування сценарію «наслідок втраченого», або у «самоотруєнні, згубній секреції тривалого безсилля» [8, с. 130].

Подальша операціоналізація зовнішніх чинників (за аналізом відповідних джерел) дозволяє виділити такі її рівні, як: загальнодержавні – недовіра до політичних лідерів, складна економічна ситуація, порушення соціальної справедливості; регіональні, до яких відносяться: неефективна робота місцевих органів влади, високий рівень безробіття серед населення, проблеми в області міжнародних відносин, особливості культури в різних регіонах, етнічні суперечності, погіршення екологічної обстановки, гостра житлова проблема та ін. Однак, досить некоректним є спроба окремо виділяти чи то економічну, майнову, політичну чи іншу напруженість, оскільки всі її чинники виявляються на психосоціальному стані людей, тому, всі ці підвиди відносяться до соціальної напруженості.

З посиленням на дослідницький досвід, подальші інтерпретативні та операціоналізаційні компоненти виводять нас у конкретно-інтерпретативне поле, в якому соціальна напруженість постає в суспільстві, з одного боку – на рівні: масових настроїв (зростання емоційної напруженості, негативних емоцій, агресивності, нетерпимості, озлоблення, роздратованості, тощо), громадської думки, усвідомлення ситуації, критичного мислення (ступінь «протестності», конфронтаційності політичної свідомості); масової поведінки (готовність людей до участі в акціях протесту, міграції). З іншого боку, на фоні масового соціального невдоволення, недовіри, вона виявляється на рівні суб'єктивного сприйняття нервозності, занепокоєності, побоювань або занепокоєння у надмірній фіксації на сьогоднішньому або майбутньому, стану майже постійного страху, пов'язаного вираженням дезорганізацією тривоги, масовою готовністю до регресу нігілізму і безідейного проживання.

Важливим моментом у з'ясуванні різних аспектів соціальної напруженості є її структурування. З аналізу відповідних теоретичних джерел, її структура може бути представлена з декількох складових компонент: емоційної, соціальної, ментальної і поведінкової. Емоційна складова представляється домінуванням негативних переживань в повсякденному житті людей, формуванням і розвитком неадаптивних реакцій (стресу) у відповідь на несприятливі умови життя, нездатністю пристосуватися до нових соціальних умов, зниженням в цілому адаптивних здібностей в різних соціальних полях. Соціальний компонент напруженості виражається в зниженні зв'язаності, консолідації, зростання роз'єднаності в суспільстві, особливо на мікросоціальному рівні (в безпосередньому оточенні індивіда, в сім'ї, на роботі, в колі близьких). Ментальний компонент представляється в зміні соціально-політичних орієнтацій, ціннісних і смисложиттєвих установок, які відбувається у членів спільноти під впливом тих, що діють тривалий час несприятливих економічних, соціальних і політичних чинників. Поведінковий як перехідний або «крайній» компонент напруженості виражається в розповсюдженні численних форм відхилення поведінки і зростання числа людей, готових до рішучих дій [9; 10].

Подальший її системний аналіз (синтез умовиводів та дослідницьких практик) дозволяє виявити, що соціально-психологічному і поведінковому рівнях, вона виявляється у таких процесуальних властивостях [11; 12]:

- розповсюдженням настроїв незадоволеності (депресія, страх, агресія) існуючою ситуацією в тій або іншій життєво важливій сфері суспільного життя;

- втратою довіри до влади, відчуттям небезпеки, песимістичної оцінки майбутнього, атмосферою масового психічного неспокою, емоційного збудження, що можна визначити, як дисфункція суспільної свідомості, котра виявляється на індивідуальному рівні в емоційному стресі, світоглядній невизначеності і розповсюдженні форм відхилень поведінки;

- проявом на поведінковому рівні, з одного боку: наростанням готовності до дій, що розглядаються як вимушена поведінка, спрямована проти існуючого соціального порядку заради досягнення бажаного стану в стихійних масових діях (ажіотаж, різні конфлікти, мітинги, демонстрації, страйки, інші форми громадянської непокори і протесту (вимушені міграції і ін.);

- проявом на поведінковому рівні, з іншого боку – як прихований масовий нігілізм, котрий виявляється в кризових суспільствах у вигляді непрямих нігілістичних дій (тотальної недовіри, критиканства, песимізму і окремих проявах хворого, неконструктивного, застійного, депресивного суспільства, «синдрому Холлідея»), що часто асоціюється з поняттям «соціальна депресія»;

- залученістю в процес значної частини населення.

Протестність, як така, виступає однією із форм соціальної напруженості або її складовою. У цьому аспекті, слід розрізняти реальний протест (протест як дію), який являє собою актуальний політичний конфлікт, і потенційний протест - протест як установка, латентні форми його прояву [7].

Потенційний протест як установка до дії у свою чергу залежить або складається з кількох взаємопов'язаних компонентів (на що вказувалося у дослідженнях Е. Клюєнко), які є водночас складно-структурованими показниками: 1) психологічний потенціал соціального протесту (емоційна напруженість, соціальні очікування); 2) ступінь «протестності», конфронтаційності політичної свідомості людей (ставлення до соціального протесту і оцінка його ефективності); 3) поведінковий потенціал соціального протесту (готовність до соціального протесту), латентні форми дій [13].

Тут, на наш погляд, ключовим є питання про ті конкретні умови, які перетворюють масову акцію протесту з «нормального явища» в явище, що представляє загрозу владній системі (за аналогією дюркгеймівської логіки взаємоузгодженості «норми» та «патології»). Очевидно, що акції протесту мають значний потенціал не тільки з погляду кількості учасників, але і з їх якісних характеристик, зокрема: мета і настрої учасників, ступінь радикалізму, наявність елементів насильства, можливо антиурядової спрямованості [7]. Тому, у вимірвальних засобах увага повинна приділятися і підвищенню установки на протест, формам латентного протесту. Однак, як вже говорилося, не існує лінійної залежності між рівнем соціальної напруженості і ймовірністю протестних проявів. Тому, ця система-зв'язка потребує нових евристичних та пізнавальних практик.

Соціальна ж самоізоляція передбачає обмеження або згортання людиною соціально-комунікативного простору, конфлікти, зниження толерантності до «значимого» оточенню з причини впливу зовнішніх чинників. Тут передбачається явне і стійке уникнення ситуацій соціальних відносин. У період кризи конфліктності інтересів і конфліктності соціальних ідентичностей посилюється загострення почуття протиріччя групових інтересів, загальної невизначеності. Нормою стає стан маргіальності, яка є наслідком руйнування раніше сформованих соціальних зв'язків, соціальної апатії (яка несподівано може перетворитися в бурхливу активність, навіть агресивність), зниження мотивації цілеспрямованої групової діяльності, домінування інстинкту самозбереження як головного принципу поведінки. У такій ситуації життя розуміється як виживання, яке ставить перед людиною завдання, абсолютно відмінні від самореалізації особистісного потенціалу. За таких обставин соціальної кризи захисні функції домінують над функціями самовираження і самореалізації особистості.

Як інтегральне явище, самоізоляція також має свою рівневу структуру і проявляється на соціально-психологічному, індивідуально-психологічному та глибинно-психологічному рівнях. На соціально-психологічному рівні самоізоляція особистості в критичній життєвій ситуації проявляється в області соціальних контактів і відносин. Саме цей рівень буде представляти інтерес в нашому дослідному полі. Два інших рівня не можуть бути застосовні в нашому дослідному континумі, так як це зовсім інша галузь і діапазон дослідження.

Крім того, у вивченні напруженості часто зв'язують (Н. Губіна) її в осі «активності / пасивності індивідів при їх вступі до зв'язку і взаємозв'язку, їх здатності / нездатності діяти і взаємодіяти в межах певних соціальних груп і співтовариств» [14, с. 189]. У цьому плані припустимо, що різні соціальні суб'єкти не прагнуть до активних дій, а навпаки, залишаються пасивними, недіяльними, інертними до будь-якої дії. Тут домінують відчуття пригніченості, безпорадності і песимізму, втратою соціальних інтересів, з проявами аутизації, для яких характерним є внутрішньо продуковані песимістичні відчуття і аутистичні переживання у протилежність адаптивної поведінки.

Окремим питанням стоїть питання впливу ЗМІ на стан соціальної напруженості. Цей чинник можна поставити в якості зв'язуючого елемента між її зовнішніми чинниками і внутрішнім усвідомленням того, що відбувається (ця проблематика заслуговує своє власне пізнавальне поле, висвітлення та вивчення якої матиме місце у нашому дослідженні). Про посилення соціальної напруженості свідчить також загальне збільшення частки людей, готових до участі в різних акціях протесту (в тому числі й у легальних), і збільшення частки осіб, котрі висловили свою готовність до участі в нелегітимних формах протесту.

Під кінець варто дати робоче визначення соціальної напруженості. Це – інтегрований стан суспільства, який детермінований впливом зовнішніх чинників (ситуацією), умовами життєдіяльності індивіда (спільноти) та їх усвідомленням (сприйняттям) через призму можливості задоволення актуалізуючих потреб (умови життєдіяльності, що становлять загрозу реалізації значущих потреб та цілей соціальних суб'єктів, їхньому існуванню), ціннісної системи, усталеності практик та досвіду, форм індивідуалізації суспільного життя і окремих соціально-психологічних характеристик у різній їх комбінації, що формує та підвищує соціальну дистанційованість між індивідом та суспільством. Цей стан проявляється у емоційно-психологічному, поведінково-дієвому рівнях індивіда (спільноти) і носить потенціал суспільних змін. Механізм соціальної напруженості проявляється у різноманітній інтеграції деприваційної симптоматики та моделей саморепрезентації людини (групи), кульмінацією яких є виникнення та поширення різних поведінково-дієвих сценаріїв, як правило, «проблематичних» для суспільного розвитку [15].

Зважаючи на викладене вище, соціальна напруженість інтерпретується як певний і саме психосоціальний стан суспільства (спільноти, групи), що зумовлюється об'єктивними соціальними чинниками і виявляється в індивідуальній та груповій поведінці. Сформульовані установочні питання і завдання, та запропоновані уточнення та визначення формують теоретичні та методологічні засади побудови системної концептуальної моделі соціальної напруженості. Базовими компонентами такої моделі є взаємообумовлені різнофакторні підсистеми зовнішніх та внутрішніх чинників які виявляють та характеризують: 1) соціальні контексти подій, які спричинюють наявний стан та зростання соціальної напруженості 2) симптоми соціальної напруженості (емоційні, соціальні ментальні, поведінкові); 3) процеси взаємодій та комунікацій, які відображують об'єктивний та суб'єктивний адаптивний ресурс толерантного співіснування соціальних суб'єктів та їх протестний потенціал; 4) характер та рівень надій на майбутнє; 5) біфуркації сценарної симптоматики соціальної напруженості: протестність, соціальна ізоляція та соціальний нігілізм, конструктивна адаптивність [15].

За будь-яких тлумачень феномена соціальної напруженості, вона не зводиться до тих чи тих дій громадян, масових акцій протесту чи соціального відчуження та ізоляції, а є скоріше їх передумовою, і саме в якості передумови й має вивчатись у першу чергу — задля передбачення та упередження небажаного розвитку суспільних процесів. Є явище, є причини, процес і наслідки. Останні, зокрема можуть переходити у причини і навпаки, що, власне не змінює суті справи. Вона є багаторівневим явищем, яке розглядається нами з позиції системного підходу, однак, засади його осмислення інтегруються з соціально-психологічного його рівня. Предметом аналізу виступають чинники, що формують умови які впливають на їх мікрорівневий психосоціальний і поведінковий стан. З цього і вибудовуємо відповідну гносеологічну платформу до залучення у дослідження інших її рівнів.

Висновки. Соціальна напруженість є надскладним нелінійним явищем, вивчення якого стимулює безліч різногалузевих різнопредметних за напрямом і змістом методик, котрі не виявляють спроможність повноти її пізнання з причин, як мінливості та динамічності соціального світу, так і відкриттям нових сторін, характеристик, компонентів її механізмів, котрі виявляються за багатьох обставин. Однак, один із шляхів розв'язки дослідницьких проблем її вивчення, вважається навіть не скільки пошук радикально-іноваційних методик її дослідження (що прирівнюється з «винаходом

велосипеда»), скільки, за сучасних соціальних умов, стану наково-дослідницького досвіду – це є спробою оптимізувати (в аспекті систематизації різнобічних сторін, підходів, принципів, інструментаріїв) методико-пізнавальну систему її вивчення. Такого роду оптимізація спрямована у відповідний валідизований пізнавально-інструментальний ресурс, з врахуванням позитивних та суперечливих сторін дослідницького досвіду, як стосовно соціальної напруженості, так і похідних від неї та супроводжувальних їй соціально-симптоматичних явищ та процесів.

Соціальна напруженість є багаторівневим явищем, яке розглядається нами з позиції системного підходу, однак, засади його осмислення інтегруються з соціально-психологічного його рівня. Предметом нашого аналізу виступають чинники, що формують умови які впливають на їх мікрорівневий психосоціальний і поведінковий стан. З цього вибудовується відповідна гносеологічна платформа до залучення у дослідження інших її рівнів.

Подальший її системний аналіз (синтез умовиводів та дослідницьких практик) дозволяє затверджувати, що на соціально-психологічному і поведінковому рівнях, вона виявляється у багатьох симптоматико-процесуальних властивостях, що загалом формує соціальну дистанційованість між індивідом та суспільством, та відповідні бар'єри у легітимізації багатьох реформних змін. В залежності від зовнішніх обставин та індивідуально-психологічних особливостей людей, сценарії розвитку подій можуть виливатися зокрема: в агресію, в депресію, в «само-мобілізацію» у різній комбінаторності. Це дає підстави припустити, що ми маємо справу не тільки з кількісно-якісними градаціями одного й того самого психічного стану, а з різними за своєю ґенезою її форматами проявів. Ці та інші положення формують відповідний дослідницький дизайн та стратегію дослідження, у зв'язці з пізнавальною концептуальною моделлю соціальної напруженості.

Література

1. Дмитриев, А.В. Конфликтология: Учебное пособие. - М.: Гардарики, 2000. - 320 с.
2. Словарь конфликтолога [Электронный ресурс]. //http://www.вокабула.рф/ словари/ словарь-конфликтолога.
3. Социологический словарь [Электронный ресурс]. //http://www.onlinedics.ru/slovar/soc/n/ naprzazhenie. html.
4. Александрова, Е. В. Социально-трудовые конфликты: пути разрешения. Монография. М., 1993. - 226 с.
5. Диагностика социальной напряженности в обществе: региональный аспект / Под ред. П. В. Акинина, С. В. Рязанцева. – Ставрополь: Сервисшкола, 2002. – 240 с.
6. Данакин, Н. С. Конфликты и технология их предупреждения [Текст] / Н. С. Данакин, Л. Я. Дятченко, В. И. Сперанский. - Белгород: БЦСТ, 1995. - 315 с.
7. Владико, О. Готовність населення України до соціального протесту / О.Владико // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.i-soc.com.ua/institute/16-vladiko.pdf>.
8. Камю, А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство: Пер. с фр.-М.: Политиздат, 1990. -415 с. ISBN 5-250-01279-5.
9. Плюсин, Ю. М. Скрытая социальная напряженность. Подходы к разработке методов оперативной оценки уровня напряженности в обществе // Проблемы социальных технологий. Новосибирск, 1998. Вып. 4. - С. 53-64.
10. Сирий, Е. В., Нахабич, М. А. Социологический портрет внеэлитных акторов социальных трансформаций в Украине// East European Scientific Journal/ Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. 2016., volume 4. № 5 (9), p. 68-76.
11. Самушкин, А. И. Социальная напряженность как общественно-политическое явление / А.П. Самушкин // Проблема социальной напряженности: материалы международной научно-практической конференции 5–6 июня 2010 года. – Пенза – Ереван – Прага: ООО Научно-издательский центр «Социосфера», 2010. – 178 с.
12. Сирий, Е. В. Дослідження соціальної напруженості в українському трансформаційному соціумі // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти. Зб. наук.пр. Ч.ІІ: VII Міжн. наук.-практ. конф. 30-31 травня 2016 р. Східно-український національний університет ім. В. Даля (м. Рубіжне). С.193-196.
13. Клюенко, Е. О. Методологічні засади дослідження соціальної напруженості в суспільстві, що трансформується // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4-5. – С. 41–55.
14. Губина, Н. В. Ч.Х.Кули об истоках индивидуальной и социальной напряженности // Социально-гуманитарные знания. - М., 2007. - № 4. С. 189-201.
15. Сирий, Е. В. Теоретичні та методологічні засади системного аналізу та побудови концептуальної моделі соціальної напруженості // Вісник Одеського національного університету: соціологія і політичні науки. Одеса: «Астропринт». - 2016. Том 21. Вип. 3 (26) «Соціологія». С. 49-60.

Reference

1. Dmytryev, A. V. (2000). *Konfliktologiya [Conflictology]*. Moscow: Hardaryky [in Russian].
2. Slovar konfliktoloha [Dictionary of the conflictologist]. (n.d.). www.vokabula.rf. Retrieved from //http://www.vokabula.rf/slovar/ slovar-konfliktoloha [in Russian].
3. Sotsyolohycheskyi slovar [Sociological dictionary]. (n.d.). *Onlinedis.ru*. Retrieved from [http:// www. Onlinedis.ru/ slovar/ soc/ n/ naprzazhenie. html](http://www.Onlinedis.ru/ slovar/ soc/ n/ naprzazhenie. html) [in Russian].
4. Aleksandrova, E. V. (1993). *Sotsyalno-trudovye konflikty: puty razresheniya [Socio-labor conflicts: ways to resolve]*. Moscow [in Russian].

5. *Dyahnostyka sotsyalnoi napriazhennosti v obshchestve: rehyonalnyi aspekt [Diagnosis of social tension in society: the regional dimension]*. (2002). Stavropol: Servysshkola [in Russian].
6. Danakyn, N. S. (1995). *Konflykty y tekhnolohyia ykh preduprezhdeniya [Conflicts and technology of their prevention]*. Belhorod: BTsST [in Russian].
7. Vladyko, O. (n.d.). *Hotovnist naselennia Ukrainy do sotsialnoho protestu [The readiness of the Ukrainian population for social protest]*. Retrieved from <http://www.i-soc.com.ua/institute/16-vladiko.pdf> [in Ukrainian].
8. Kamiu, A. (1990). *Buntuyushchiy chelovek. Filosofiya. Politika. Iskusstvo [Rebellious man. Philosophy. Policy. Art]*. Moscow: Polytyzdat [in Russian].
9. Pliusnyn, Yu. M. (1998). *Skrytaia sotsyalnaia napriazhennost. Podkhody k razrabotke metodov operativnoi otsenky urovnia napriazhennosti v obshchestve [Hidden social tension. Approaches to the development of methods for rapid assessment of the level of tension in society]*. *Problemy sotsyalnykh tekhnolohiy – Problems of social technologies*, 4, 53-64 [in Russian].
10. Sry, Ye. V., Nakhabych, M. A. (2016). *Sotsyolohycheskyi portret vneelynykh aktorov sotsyalnykh transformatsiy v Ukraini [Sociological portrait of non-elite actors of social transformations in Ukraine]*. *East European Scientific Journal*, 5 (9), 68-76 [in Russian].
11. Samushkyn, A. Y. (2010). *Sotsyalnaia napriazhennost kak obshchestvenno-polytycheskoe yavlenye [Social tension as a socio-political phenomenon]*. Proceedings from International Scientific and Practical Conference: *Problema sotsyalnoi nariazhennosti - The problem of social dressing up*. Penza, Erevan, Praha: «Sotsyosfera» [in Russian].
12. Siryi, Ye. V. (2016). *Doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti v ukrainskomu transformatsiinomu sotsiumi [Research of social tension in the Ukrainian transformational society]*. Proceeding from IV International Scientific and Practical Conference: *Aktualni pytannia, problemy ta perspektyvy rozvytku humanitarnoho znannia u suchasnomu informatsiinomu prostori: natsionalnyi ta internatsionalnyi aspekty - Topical Issues, Problems and Prospects for the Development of Humanities in the Modern Information Space: National and International Aspects*. (pp. 193-196). Rubizhne: EUNU [in Ukrainian].
13. Kliuienko, E. O. (1998). *Metodolohichni zasady doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti v suspilstvi, shcho transformuietsia [Methodological foundations of the study of social tension in a transforming society]*. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketing – Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 41–55 [in Ukrainian].
14. Hubyana, N. V. (2007). *Ch.Kh.Kuly ob ystokakh yndyvudualnoi y sotsyalnoi napriazhennosti [Ch. Kuli about the sources of individual and social tension]*. *Sotsyalno-humanytarnye znanyia - Social and humanitarian knowledge*, 4, 189-201 Moscow [in Russian].
15. Siryi, Ye. V. (2016). *Teoretychni ta metodolohichni zasady systemnoho analizu ta pobudovy kontseptualnoi modeli sotsialnoi napruzhenosti [Theoretical and methodological principles of system analysis and construction of a conceptual model of social tension]*. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu: sotsiolohiia i politychni nauky - Bulletin of the Odessa National University: Sociology and Political Science*, (26), 49-60 [in Ukrainian].

Надійшла 1.04.2018

Бібліографічний опис для цитування:

Сірий, Є. В. Вибудова пізнавальної моделі соціальної напруженості: дискусійні аспекти / Є. В. Сірий // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. – 2018. – № 1 (11). – С. 95-103.